

AR 2015 HÖLLS konferensen "Kulturhistorisk medieforskning III" vid Lunds universitet. Ett drygt år senare utgavs antologin *Återkopplingar*, en omfattande volym som samlat arton av bidragen i fem olika avdelningar. "Om fältet", "Vid skrivbordet", "I nätverket", "Framför bilden" och "Ur arkivet" är de tematiska titlarna. Som dessa antyder är greppet mycket brett. Platsangivelser i stället för tidsepoker vill bidra till att lösa upp de linjära perspektiven på mediehistorien. Många av bidragen ger oväntade och nya insikter i fält som läsaren inte självklart kopplar samman, och inte nödvändigtvis tror sig intresserad av. Antologin utgör den tjugooättonde utgåvan i bokserien *Mediehistoriskt arkiv*.

Allt föregås, som brukligt, av en inledning, författad av de tre redaktörerna Marie Cronqvist, Patrik Lundell och Pelle Snickars, som ger ramen för de texter läsaren ska få möta. Här deklarerar ett synsätt på mediehistoria som dels innebär ett bredat mediebegrepp, dels en uttalad önskan om ett närmande mellan den så kallade mediearkeologiska inriktningen och den kulturhistoriska inriktningen. Ambitionen sägs vara att överbrygga olikheterna och få dessa två läger att tala med varandra. *Mediearkeologin*, kritiserad för att vara teknikdeterministisk och uttalat ointresserad av själva bruket av medier, avfärdas enligt redaktörerna alltför lättvindigt för att den sysselsätter sig med gammal och förlegad medieteknik. Den har dock en hel del gemensamt med åtminstone delar av den tvärvetenskapliga kulturhistoriska medieforskningen, till exempel i intresset för inter- och multimedialitet.

En betydligt mera oförsonlig attityd demonstreras visavi medie- och kommunikationsvetenskapen. Det är uppenbarligen en disciplin som inte står högt i kurs hos redaktörerna. MKV-forskarna sägs vara omedvetna om att andra mediehistoriska forskningsinriktningar (än den egna) existerar och har därigenom "placerats i periferin, med ett lika nattståndet som

återkommande fokus på medier och demokrati". Samtidigt är flera av bidragsgivarna i antologin just medie- och kommunikationsvetare – och redaktören Snickars tillträder som professor i ämnet vid Umeå universitet. För den som inte befinner sig i de olika akademiska territorierna och stridigheterna blir det obegripligt polemiskt ensidigt och internt. Undertexter av posi-

nedifrån" och kontrasteras mot den "historia uppifrån" som den i norra Europa numera så populära medialiseringsteorin utgör. Den senare söker efter empiriska belägg på den stora metaberrättelsen om samhällets medialisering, ett narrativ i paritet med den om urbanisering, modernisering eller globalisering, och som beskriver mediernas allt större inflytande

över samhälls- och kulturlivet. Den förra har inte (haft) anspråk på stora generaliseringar utan tvärtom välkomnat det transdisciplinära. Man kan läsa inledningen, och också den nästkommande texten om det mediehistoriska forskningsfältet, som ett tecken på att den existentiella frågan – bibehålla fältets öppna karaktär eller formerna sig tydligare – är högst aktuell. Till den pågående digitaliseringen av kulturarvet, och det som benämns digital humaniora, knyts vissa förhoppningar om nya impulser som kan leda vidare i försöket att knyta samman kulturhistorisk forskning i övergripande synteser och förklaringsmodeller. Det ser således ut som om medialiseringsteoriens framgångar i att erövra forskningsintresse (och medel) utmanar det kulturhistoriska forskarkollektivet. Det är mot medialiseringsteoretikerna och forskarna man mäter det egna fältet.

Solveig Jülich gör i "Transdisciplinära varianter och strategier. Mediehistoria möter medicinhistoria" en nyanserad och intressant reflektion över tillståndet för den mediehistoriska forskningen. Hon konstaterar att såväl den kulturhistoriska medieforskningen som mediearkeologin och medialiseringsteorin utgör paraplyer av teorier och me-

toder, inte avgränsade perspektiv, och lot-sar läsaren pedagogiskt genom terrängen. Gemensamt för mediearkeologin, både den angloamerikanska och den tyska maskinorienterade, är ifrågasättandet av den linjära framstegs- och utvecklingshistorien. Kontrasten mot medialiseringsteorin är i den bemärkelsen stor: Jülich håller öppet för att den kulturhistoriska och mediearkeologiska mikrohistorien med sina

KONSTARTERNA & MEDIER

Marie Cronqvist, Patrik Lundell
& Pelle Snickars

Återkopplingar

MEDIEHISTORISKT ARKIV | 416 S. | ISBN 9789198196122

OVÄNTADE PERSPEKTIV PÅ MEDIEHISTORIA

Recensent Ester Pollack

DET RÅDER STOR oenighet om medieutvecklingens historieskrivning – som varit långt ifrån en linjär framåtrörelse. Vid förra sekelskiftet kom världen till redaktionen i form av skrifter och telefonsamtal. Nu är journalisterna återigen placerade på en fast punkt, den här gången framför datorskärmen.

En ny antologi argumenterar för ett bredare mediebegrepp och nya kulturhistoriska riktningar. Bokens olikartade fallstudier visar en komplex bild av det vi kallar medieutvecklingen. Interna positioneringar inom ämnesfältet hade dock med fördel kunnat rensas bort.

tionering och kamp om territoriet bidrar sällan till att väcka läsarnas nyfikenhet på innehållet.

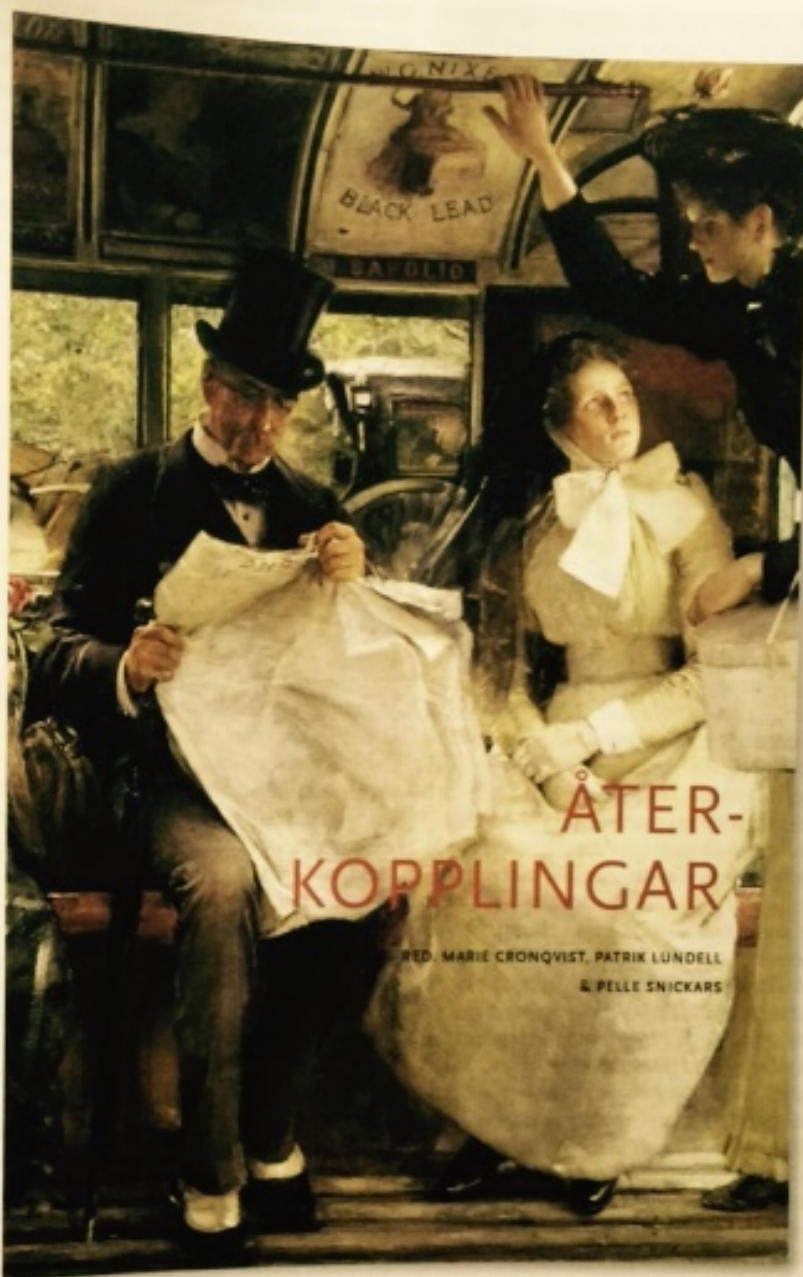
Intressantare blir det när författarna mer självkritiskt karakteriserar den kulturhistoriska forskningen, och bokserien *Mediehistoriskt arkiv*, som en enda lång räcka av fallstudier, vilka saknar en gemensam sammanhållen teoribildning med förklaringsvärde. Det är "historia

mer komplexa och kontextbundna bidrag kan möta medialiseringshistoriens stora berättelse och ge välbehövliga alternativa perspektiv och korrigeringar.

EN PUSSELBIT I framväxten av den institutionella formeringen av medieforskningen i disciplinen medie- och kommunikationsvetenskap ger Per Vestlund i bidraget "När medier blev vetenskap". Författaren behandlar tre nordiska massmediekonferenser under 1970-talet, det decennium då politiker, praktiker och forskare blir överens om att massmediernas betydelse inte kan underskattas – och att de på olika sätt behöver studeras. Material om konferenserna har Vestlund hittat i Harry Scheins personarkiv. Schein innehade ju under decenniet flera olika roller av betydelse för svensk mediepolitik, bland annat som vd för Svenska filminstitutet och som regeringens särskilde expert i mediefrågor.

Såväl politik som akademi och näringsliv är aktiva i tillblivelsen av medieforskningen som samlad disciplin. De tre analyserade konferenserna är arrangerade av UNESCO (1972 i Helsingfors), av Institutet för pressforskning vid Universitetet i Oslo (1973 i Oslo) och av EBAV, ett dotterbolag till Bonniers/Esselte (1974 i Stockholm). Helsingforskonferensen var till formen en europeisk kulturministerkonferens, men med många akademiker på plats. Oslokonferensen var en mera renodlad forskarkonferens, men med bransch och politiker högst närvarande. Det var den första i serien av nordiska medievetarkonferenser som ännu hålls vartannat år. "Forskare diskuterar politik, branschföreträdare diskuterar forskning. Men vem är vem?" frågar Vestlund retoriskt. Samma personer alternerar i flera fall mellan forskar-, politiker- och branschföreträdarrollen. Som exempel nämns Stig Hadenius, disputerad historiker, pressutredare, tidningsman, diplomat och slutligen professor i journalistik (inte i MKV som Vestlund anger) vid Stockholms universitet. Stockholmskonferensen 1974 utgör en tredje kontext, näringslivets. Intressant är att fokus, begripligt utifrån arrangörernas perspektiv, gäller medieutvecklingen, men huvudtalarna är några av tidens mest framträdande intellektuella med kritiska och humanistiskt orienterade perspektiv på medierna, kanadensaren Marshall McLuhan och fransmannen Jean-Louis Servan-Schreiber.

I KAPITLET AV Henrik G. Bastiansen, "Hur analyseras mediehistorien? Sex böcker – sex strategier" tar författaren ett intressant grepp när han går igenom sex olika läroböcker med anspråk på att vara översikt och introduktioner till medie-

• Omslagsmålning av George William Joy, Bayswater omnibus, 1895, Museum of London.

historien, ingen av dem äldre än 15 år. Upplägget ger onekligen perspektiv på vad mediehistoria kan vara. Böckerna är av mycket olika art: en aspirerar på att bygga en modell som får oss att förstå vad som avgör om en viss teknologi, sedd som socialt betingad, blir realiserad som medier eller ej, en annan är en sorts arkaisk och associativ idéhistoria över begreppet kommunikation, en tredje är socialhistoriskt orienterad och avvisar all teknologisk determinism, en fjärde använder komparation som pedagogisk metod och jämför fyra olika länders utveckling i syfte att motverka den vanliga anglo-amerikanska ensidigheten, en femte delar in i historien

i fyra olika medierevolutionära ögonblick – det börjar med boktryckarkonsten och slutar med den digitala revolutionen – och slutligen har en sjätte en mer experimentell ansats, med ambitionen att generera en teori om vad som orsakar framväxten av medier och också vad dessa medier gör med människan.

Skillnaderna mellan historieskrivningarna är således betydande, somliga betonar kontinuiteten, andra tar fast på revolutionära brott i utvecklingen. Klart står också att det råder stor oenighet både om när mediehistorien börjar, hur den ska indelas och när den slutar. Bastiansen menar att de olika historieskrivningarna tvingar

oss till nyttig reflektion över vad mediehistoria är och borde inspirera oss till att skriva våra egna länders mediehistoriska översikter. Utifrån vilket av alla presenterade perspektiv det skulle göras lämnar han dock öppet.

De tre bidragen ovan samt ett kapitel om filmstudiorörelsens roll i synen på film som konst av Bengt Bengtsson,

gårngen bakom datorskärmarna. Härifrån övervakas världen och dess stora informationsströmmar, återigen är redaktions-salen central. Ekonomiska åtstramningar och teknikens möjligheter gör att journalisten sällan lämnar sitt skrivbord. Multi-reportern ska producera för många olika plattformar och mycket handlar om att reproducera och recirkulera det någon

» Ekonomiska åtstramningar och teknikens möjligheter gör att journalisten sällan lämnar sitt skrivbord. Multi-reportern ska producera för många olika plattformar och mycket handlar om att reproducera och recirkulera det någon annan gjort. »

ingår alla i temablocket "I fältet" och ger tillsammans en intresseväckande bild av mediehistorisk forskning. Något motsäggelsefullt är det kanhända att medie- och kommunikationsvetenskapen här är väl representerad och diskuterad, med tanke på inledningens markering.

EN OVÄNTAD HISTORISK komparation görs i ett av bidragen under tematiken "Vid skrivbordet". I Johan Jarlbrinks text "Redaktionella skrivbordsprodukter 1900 & 2000", beskrivs hur journalistens arbete förändrats från att vara fästad vid skrivbordet vid 1800-talets slut över ett 1900-tal med ett rörligt reporterideal till ett 2000-tal där journalisten återigen sitter klistrad vid sin arbetsplats. Utgångspunkten för analysen är arbetsredskapens betydelse för nyhetsförmedlingen och föreställningarna om såväl denna som journalistens uppdrag.

I sekelskiftet mellan 1800- och 1900-tal kom världen till redaktionen i form av olika skrifter, ibland telefonsamtal. Med klisterbuk och sax reproducerades denna, med hela sin sociala hierarki, av journalisten. Så blir amerikansk nyhetsförmedling ett ideal att ta efter i början av 1900-talet, och nu ska reportern lämna sitt skrivbord och bege sig ut i världen för att lyssna, känna och se. Närvaron i världen blir det centrala och arbetsmetoderna vidgar världen geografiskt såväl som socialt. Också grupper i samhället som inte kommunicerar i skrift, "Mentalsjuka, mjölkpigor och strejkande arbetare", kan nu bli del av offentligheten.

Under 2000-talet har journalisten återigen placerats vid en fast punkt, den här

annan gjort. Så blir arbetet ett kopieringsarbete, det som ser ut som mångfald är ofta en förstärkning, ett flerfaldigande av redan kända röster. Var tid har definierat det journalistiska idealet i samklang med de arbetsredskap och de metoder som stod till buds. Jarlbrink vidgår dock att sambanden är mer komplexa än det något reduktionistiska resonemanget anger – men de kopplingar han gör är definitivt tankeväckande.

ETT EXEMPEL PÅ hur mediearkeologiska studier kan ge förändrade perspektiv på gamla och nya mediers förhållande till varandra är Jörgen Skågeby's bidrag "Kassetten, radion och hemdatorn". Genom att analysera radioprogrammet "Datorernas värld", som sändes i P1 åren 1985 och 1986, ger Skågeby läsaren ny förståelse av vilken roll kassetten spelat för framväxten av fildelningskulturen. Han var själv 13 år vid tidpunkten och en av lyssnarna.

Programmen sändes i två delar, en del med redaktionellt innehåll på dagtid och en del under natten. I det senare sände man ut datorprogram (kod) i form av ljud som kunde lagras på kassetter, vilka i sin tur kunde användas i hemdatorers bandstationer. Hemdatorerna var vid tiden ofta sådana som tjänat ut på en arbetsplats. Kanske, reflekterar Skågeby, kan man rentav se den framväxande hemdatorkulturen som byggd på en kasserad teknologi. Lyssnarna kunde själva sända in program – enkla spel, skolprogram om glosor, matematik och liknande – via kassett. Utifrån sina egna minnen av programmet samt en tematisk analys av själva programmen diskuterar Skågeby det komplicerade förhål-

landet mellan "gamla" och "nya" medier. Remedieringsteorin pekar på hur "nya" medier tar med sig egenskaper från "gamla" medier, men det går också att se "det nya" i "det gamla", i det här fallet ett embryon till dagens fildelningskultur, liksom "det gamla" blir synligt i "det nya".

"Tiden löper för snabbt. Händelsernas virrvarr är så stort att det inte längre kan tolkas och bevaras i almanackans kryss-tecken." Citatet skulle kunna vara dagsaktuellt, men härstammar från en prenumerationsannons ur lokaltidningen *Ljusnan* år 1932. I Mats Hyvönens "Det vakande världssögat. Global överblick genom lokala dagstidningar 1935–1970" analyseras texter där lokalpressen i Gävleborg skriver om sig själv, i sådant som jubileumsnummer och egenannonser. Bidraget ingår i temablocket "I nätverket".

Det visar sig att Hyvönen har ett högintressant material att studera och vi får en fascinerande beskrivning av dagspressens självbild under fyra decennier. Under perioden kommer först radion, senare televisionen att ge tidningarna konkurrens som nyhetsförmedlare. Det hindrar inte att lokalpressen hävdar att de är ett medium som överträffar etermedierna i snabbhet och fyllighet, som sätter människan i förbindelse med den större världen och gör henne till en välinformerad medborgare med god överblick. Välbekanta argument från dagens debatt återfinns i *Arbetarbladet* från 1957; tidningstexter kan man återvända till och reflektera över, tv-bilder fladdrar snabbt förbi. Fängslande är också de olika illustrationerna som under 1950- och 60-talet beskriver lokalreporterens position som exempelvis duva eller flygande matta, föreställande det övergripande perspektiv på världen tidningen lovar ge läsarna.

I BOKENS INLEDNING varnas för att den mediehistoriska serien skulle kunna ses som en enda lång katalog över högst olikartade fallstudier. Föreliggande bok bekräftar läsarten. Endast ett litet axplock av bokens alla mikrohistorier har berörts ovan, många fler är dock väl värda att läsas. Antologins titel *Återkopplingar* sägs referera "ett slags icke-linjär växelverkan mellan då och nu"; som läsare får man onekligen anledning att revidera en alltför enkel förståelse av de sammanhang vi kallar medieutveckling.

* Ester Pollack är docent i journalistik, fil. dr i medie- och kommunikationsvetenskap vid Stockholms universitet/JMK.